॥ श्रीः ॥

॥ श्रीरामो जयति ॥

अथ श्रीरामभक्तिकल्पलतायाम्

॥ श्रीरामायणपारायणक्रमः ॥

अथेदानीं नवरात्रोत्सवादिषु श्रीरामायणपठनश्रवणयोरवश्यकर्तव्यत्वात्तत्पठनश्रवणविधिर्निरूप्यते ॥ यः श्रीरामभक्तः श्रीरामायणस्य पारायणारंभं वा श्रवणारंभं वा चिकीर्षति, स सद्गुरुसकाशात् सत्संप्रदायानुसारेण तदुपदिष्टसुमुहूर्ते श्रीरामायणस्य पारायणारंभं श्रवणारंभं वा कुर्यात् ॥

तत्रादौ श्रवणविधिः—शमदमादिसकलगुणगणालङ्कृतमाचार्यं प्रणामप्रार्थनापूर्वं निमन्त्र्य तं दिव्यासने प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा निवेश्य तं वाल्मीकिं विभाव्य मधुपर्कादिभिः पूजयित्वा तत्पुरतो दिव्यसिंहासनं संस्थाप्य तस्मिन् श्रीरामायणग्रन्थं निधाय हनूमत उपवेशनार्थं तत्पुरःप्रदेशे अन्यत्पीठं निधाय तत्र तस्य यत्किञ्चित्फलादिकमुपदां समर्प्य स्वयं प्राङ्मुख उदङ्मुखोवा दक्षिणे कर्णे कथा यथा प्रविशेत् तथोपविश्य आचार्येण पठ्यमानं श्रीमद्रामायणं तेनोच्यमानं तदर्थजातं च भक्तिविनयाभ्यां शृणुयात् ॥

अथ पारायणविधिः ॥

स्वयं पारायणपक्षे प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा स्वयमुपविश्य पुरतस्सिंहासने श्रीमद्रामायणग्रन्थं यथा देवस्य दक्षिणभागे

स्वासनं भवेत्तथा निधाय तत्पुरतो हनुमत्पीठं पूर्वोक्तप्रकारेण स्थापयित्वा स्वनक्षत्रराशिनामोच्चारणपुरस्सरं श्रीरामचन्द्रप्रीत्यर्थं (काम्योद्देशश्चेत् अमुककामनासिद्धयर्थं) श्रीरामायणपारायणं करिष्ये। तदङ्गं श्रीरामायणकोशोपरि सपरिवारश्रीरामचन्द्रपूजां करिष्य इति सङ्कल्प्य। कलशपूजां कृत्वा प्रथमत आरंभदिने काण्डारंभदिने च निर्विघ्नपारिसमाप्त्यर्थं गणपतिपूजां (1) कृत्वा श्रीरामायणग्रन्थे श्रीरामपूजां (2) यथाशक्ति षोडशभिरुपचारैः कुर्यात्। ततो हनुमन्तमाराद्धय दण्डवत् प्रणमेत् ॥

तत्र श्रीरामद्धयानप्रकारः—बालकाण्डं पिपठिषुः।

'काकपक्षधरं देवं वनमालाविभूषितम्।
चापेषुहस्तं श्रीरामं ध्यायेच्छ्रीबालकाण्डके' ॥

अस्मिन् श्रीरामायणपुस्तके श्रीरामचन्द्रं ध्यायामि।
एवमन्येषामपि काण्डानां पठनसमये
तत्तत्काण्डयोग्यध्यानश्लोका लिख्यन्ते ॥

तत्र अयोद्धयाकाण्डस्य—

'सीतादेवीयुतं रामं सर्वभूषणभूषितम्।
सौमित्रिसहितं ध्यायेदयोद्धयाकाण्ड उत्तमे' ॥

अथारण्यकाण्डस्य—

'जटिलं चीरवसनं दण्डकारण्यवासिनम् ॥
मुनिमण्डलसंवीतं ध्यायेदारण्यकाण्डके' ॥

---

(1) (2) उभयत्र नाळिकेरखण्डनिवेदनमावश्यकम् ॥

अथ किष्किन्धाकाण्डस्य—

'सुग्रीवादियुतं रामं शैलकूटकृतालयम् ।
महेश्वरसमं ध्यायेत् किष्किन्धाकाण्ड उत्तमे' ॥

अथ सुन्दरकाण्डस्य—

'चन्द्रबिंबसमाकारं वाञ्छितार्थप्रदायकम् ।
हनूमदर्पितमणिं ध्यायेत्काण्डेतु सुन्दरे' ॥

अथ युद्धकाण्डस्य—

'रावणादिनिहन्तारं ब्रह्मरुद्रादिसेवितम् ।
युद्धकाण्डे ससीतं च ध्यायेत् सेष्वाससायकम्' ॥

अथोत्तरकाण्डस्य—

'अगस्त्यादिमुनिस्तुत्यं राज्यसिंहासनस्थितम् ।
सर्वदेवोत्तमं ध्यायेदुत्तरे काण्ड उत्तमे' ॥

इति ध्यानप्रकारः—

अथ पारायणकर्त्रा श्रीरामायणमहामन्त्रस्य ऋषिच्छन्दोन्यासध्यानमूलमन्त्रजपादिकं यथाशक्ति कृत्वा तत्तत्काण्डपारायणमात्रविहित तत्तत्काण्डऋषिच्छन्दोदेवतादिन्यास मूलमन्त्रजपः कार्यः ॥ तदित्थम्—अस्य श्रीमद्वाल्मीकिरामायणमहामन्त्रस्य । नारदो भगवानृषिः । अनुष्टुप्छन्दः । सीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतः श्रीरामचन्द्रो देवता । ओं बीजम् । "धर्मात्मा सत्यसन्धश्च रामो दाशरथिर्यदीति शक्तिः । पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वश्शरैनं जहि रावणि" मिति कीलकम् । श्रीसीतारामचन्द्रप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः । धर्मात्मा अङ्गुष्ठाभ्यां

नमः। सत्यसन्धश्च तर्जनीभ्यां नमः। रामः मध्यमाभ्यां नमः। दाशरथिर्यदि अनामिकाभ्यां नमः। पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वः कनिष्ठिकाभ्यां नमः। शरैनंजहि रावणिं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। धर्मात्मा हृदयाय नमः। सत्यसन्धश्च शिरसेस्वाहा। रामः शिखायै वषट्। दाशरथिर्यदि कवचायहुम्। पौरुषेचाप्रतिद्वन्द्वः नेत्रत्रयाय वौषट्। शरैनं जहि रावणिं अस्त्रायफट्। भूर्भुवस्सुवरोमिति दिग्बन्धः। ध्यानम्—सहस्रादित्यसङ्काशं सर्वशत्रुनिबर्हणम्। रामशक्तिमयं ध्याये दमोघं रामसायकम्॥ लं पृथिव्यात्मने गन्धान् समर्पयामि। हं आकाशात्मने पुष्पाणि समर्पयामि। यं वाय्वात्मने धूपमाघ्रापयामि। रं अग्न्यात्मने दीपं दर्शयामि। वं अमृतात्मने अमृतोपहारं महानैवेद्यं कल्पयामि। सं सर्वात्मने सर्वोपचारान् समर्पयामि। अथ मूलमन्त्रः—'धर्मात्मा सत्यसन्धश्च रामो दाशरथिर्यदि। पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वश्शरैनं जहिरावणिम्'॥ एनं मन्त्रं अष्टोत्तरशतावृत्ति, तदर्द्धावृत्ति, तदर्द्धावृत्ति, दशावृत्ति, त्रिर्वा जपेत्। ततः 'सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते। अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम'॥ इति भगवद्व्रतप्रतिपादकं मन्त्रं मूलमन्त्ररीत्या पठेत्। तथाचोक्तं पाराशर्ये—

'यदा यदा हि रामस्य वृत्तं पिपठिषेद्बुधः।
तदा तदा तु धर्मात्मेत्येतं मूलमनुं जपेत्॥

श्रीरामचरणांभोजद्वन्द्वं ध्यायन् प्रसन्नधीः।
सकृदेवेति रामस्य व्रतं च शुभदं जपेत्' इति॥

अथ प्रत्येकं काण्डऋषिन्यासादिकं लिख्यते । तत्र श्रीबालकाण्डस्य । अस्य श्रीबालकाण्डमहामन्त्रस्य, ऋश्यशृङ्ग-ऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, श्रीरामो देवता, रां बीजम्, नमश्शक्तिः, रामायेति कीलकम्, दशरथसहितश्रीरामचन्द्रप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः । सुप्रसन्नः अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । शान्तमनाः तर्जनीभ्यां नमः । सत्यसन्धः मद्ध्यमाभ्यां नमः । जितेन्द्रियः अनामिकाभ्यां नमः । धर्मज्ञो नयसारज्ञः कनिष्ठिकाभ्यां नमः । राजा दशरथो जयी करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । एवं हृदयादिन्यासाः । भूर्भुवस्सुवरोमिति दिग्बन्धः । ध्यानम्—इन्दीवरदळश्यामः पुण्डरीकनिभेक्षणः । धृतकोदण्डतूणीरो रामएव गतिर्मम ॥ लमित्यादि पञ्चपूजाः । अथ मूलमन्त्रः—सुप्रसन्नश्शान्तमनास्सत्यसन्धो जितेन्द्रियः । धर्मज्ञो नयसारज्ञो राजा दशरथो जयी ॥ यथाशक्ति जपित्वा पुनर्न्यासादिकं कुर्यात् ॥

अथायोद्ध्याकाण्डस्य—

अस्य श्रीमदयोद्ध्याकाण्डमहामन्त्रस्य, वसिष्ठऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, श्रीभरतोदेवता । भंबीजम्, नमश्शक्तिः, भरतायेति कीलकम् । भरतसहित श्रीरामप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः । भरताय नमस्तस्मै अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । सारङ्गाय तर्जनीभ्यां नमः । महात्मने मध्यमाभ्यां नमः । तापसाय अनामिकाभ्यां नमः । अतिशान्ताय कनिष्ठिकाभ्यां नमः । शत्रुघ्नसहिताय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । एवं हृदयादिन्यासाः । भूर्भुवस्सुवरोमिति दिग्बन्धः । ध्यानम्—श्रीरामपादकमलद्वयपादुकान्तरासक्तचित्तकमलं कमलायताक्षम् । ब्राह्मचा प्रसन्नवदनं सुरुचा

वदान्यं शत्रुघ्नसेवितमहं भरतं नमामि ॥ लमित्यादिपञ्चपूजाः॥ अथ मन्त्रः—भरताय नमस्तस्मै सारङ्गाय महात्मने । तापसायातिशान्ताय शत्रुघ्नसहिताय च ॥ यथाशक्ति जपानन्तरं पुनः हृदयादिन्यासाः ॥

अथारण्यकाण्डस्य—

अस्य श्रीमदारण्यकाण्डमहामन्त्रस्य शरभङ्गऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, इन्द्रो देवता, ओं बीजम्, नमश्शक्तिः, महेन्द्रायेति कीलकम् । महेन्द्रसहितश्रीरामप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः । सहस्रनयनं, अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । देवं तर्जनीभ्यां नमः । सर्वदेवनमस्कृतं मद्ध्यमाभ्यां नमः । दिव्यवज्रायुधधरं अनामिकाभ्यां नमः । वन्देऽहं कनिष्ठिकाभ्यां नमः । तं शचीपतिं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । एवं हृदयादिन्यासाः । भूर्भुव+बन्धः ॥ ध्यानम्—शचीपतिं सर्वसुपर्ववन्द्यं रक्षोनिहन्तारमसह्यवेगम् । श्रीरामसेवानिरतं महान्तं वन्दे महेन्द्रं धृतवज्रमीड्यम् ॥ लमित्यादिपञ्चपूजाः । अथ मूलमन्त्रः—सहस्रनयनं देवं सर्वदेवनमस्कृतम् । दिव्यवज्रायुधधरं वन्देऽहं तं शचीपतिम् ॥ यथाशक्ति जपः पुनः न्यासादिकं च ॥

अथ किष्किन्धाकाण्डस्य—

अस्य श्रीकिष्किन्धाकाण्डमहामन्त्रस्य अगस्त्य ऋषिः, अनुष्टुपछन्दः, सुग्रीवो देवता, सुंबीजम्, नमश्शक्तिः, सुग्रीवायेति कीलकम् । सुग्रीवससहितश्रीरामचन्द्रप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः ॥ सुग्रीवः अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । सूर्यतनयः

तर्जनीभ्यां नमः। सर्ववानरपुङ्गवः मध्यमाभ्यां नमः। बलवान् अनामिकाभ्यां नमः। राघवसखः कनिष्ठिकाभ्यां नमः। मां पायात्करुणानिधिः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। एवं हृदयादिन्यासाः। भूर्भुवस्सुवरों इति दिग्बन्धः। ध्यानम्—सुग्रीवमर्कतनयं कपिवर्यवन्द्य माराधिताच्युतपदांबुजमादरेण। दैत्यप्रहारकुशलं बलपौरुषाढ्य मैश्वर्यदाननिपुणं हृदि भावयामि। लमित्यादि-पञ्चपूजाः। अथ मूलमन्त्रः—सुग्रीवस्सूर्यतनयस्सर्ववानरपुङ्गवः। बलवान् राघवसखो मां पायात्करुणानिधिः ॥ पुनः हृदयादिन्यासाः ॥

अथ सुन्दरकाण्डस्य—

अस्य श्रीसुन्दरकाण्डमहामन्त्रस्य, हनुमानृषिः, अनुष्टुप् छन्दः, श्रीजगन्माता सीता देवता। श्रीं बीजम्, स्वाहा शक्तिः, सीतायै कीलकम्, श्रीसीतारामचन्द्रप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः। सीतां अङ्गुष्ठाभ्यां नमः। विदेहतनयां तर्जनीभ्यां नमः। रामस्य दयिताऽनघां मध्यमाभ्यां नमः। हनूमता समाश्वस्तां अनामिकाभ्यां नमः। भूमिजां कनिष्ठिकाभ्यां नमः। शरणंभजे करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ एवं हृदयादिन्यासाः। भूर्भुवस्सुवरों इति दिग्बन्धः। ध्यानम्—सीतामुदारचरितां विधिमुख्यवन्द्यां देवीं त्रिलोकजननीं श्रितकल्पवल्लीम्। हेमासनस्थितिजुषं मणिहारमौलिभूषोज्वला मनुदिनं ललितां नमामि ॥ लमित्यादि पञ्चपूजाः ॥ अथ मूलमन्त्रः— सीतां विदेहतनयां रामस्य दयिताऽनघाम्।

हनूमता समाश्वस्तां भूमिजां शरणं भजे ॥ यथाशक्ति जपानन्तरं पुनर्हृदयादिन्यासाः ॥

अयं क्रमः सप्तकाण्डपारायणान्तर्गत सुन्दरकाण्डनित्यपारायणस्य कर्तव्यः ॥ यत्किञ्चिदिष्टसिद्धिं अनिष्टनिवृत्तिं वा समुद्दिश्य क्रियमाणस्य पृथक्सुन्दरकाण्डमात्रपारायणस्य तु अधस्तात् क्रमो लिख्यते ॥ (तथाहि)

अस्य श्रीसुन्दरकांडमहामन्त्रस्य, हनुमानृषिः । अनुष्टुप्छन्दः, महाप्रभावः श्रीरामो देवता । रां बीजम्, नमश्शक्तिः, रामायेति कीलकम् । श्रीरामचन्द्रप्रसादसिद्धिद्वारा + प्राप्त्यर्थे + निवृत्त्यर्थे जपे विनियोगः । उत्साहः अङ्गुष्ठाभ्यां नमः। पौरुषं तर्जनीभ्यां नमः । धैर्यं मद्ध्यमाभ्यां नमः । आनृशंस्यं कृतज्ञता अनामिकाभ्यां नमः । विक्रमश्च प्रभावश्च कनिष्ठिकाभ्यां नमः । सन्ति वानर राघवे करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । एवं हृदयादिन्यासाः ॥ दिग्बन्धः । ध्यानम्— स्रक्चन्दनाभरणभूपितभास्वराङ्गं वामोरुसंस्थितमहीतनयोपगूढम् । उत्फुल्लपद्मनयनं स्मितसुन्दरास्यं रामं कृपाजलनिधिं मनसा स्मरामि॥ लमित्यादि पञ्चपूजाः । अथ मूलमन्त्रः— उत्साहः पौरुषं धैर्यं आनृशंस्यं कृतज्ञता । विक्रमश्च प्रभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥ पुनर्हृदयादिन्यासाः ॥

अथ ये तावत् श्रीरामचन्द्रप्रीतिद्वारा बन्धमोक्षमात्राभिलाषिणो विरक्तास्तेषां पृथक्सुन्दरकांडपारायणोपयोगि ऋषिच्छन्दोदेवतादि लिख्यते—

अस्य श्रीसुन्दरकांडाख्यमहोपनिषन्महामन्त्रस्य, जामदग्न्यऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, श्रीरामाख्यं तारकं ब्रह्म देवता। ओं बीजम्, माया शक्तिः, ईश्वर इति कीलकम्, श्रीरामाख्यपरब्रह्मणः प्रसादसिद्धिद्वारा मम बन्धमोक्षसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः। अन्तर्यामिणे अङ्गुष्ठाभ्यां नमः। अधिष्ठानाय तर्जनीभ्यां नमः। नित्यमुक्ताय मध्यमाभ्यां नमः। सर्वगताय अनामिकाभ्यां नमः। आनन्दरूपाय कनिष्ठिकाभ्यां नमः। तारकाय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। एवं हृदयादिन्यासाः। भूर्भुवस्सुवरोमिति दिग्बन्धः। ध्यानम्—वैदेहीसहितं सुरद्रुमतले हैमे महामण्टपे मध्येपुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम्। अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्वं मुनिभ्यः परं व्याख्यान्तं भरतादिभिः परिवृतं रामं भजे श्यामळम्॥ लमित्यादि पञ्च पूजाः। अथ मूलमन्त्रः—सर्वान्लोकान् सुसंहृत्य सभूतान् सचराचरान्। पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशाः॥ यथाशक्ति जपित्वा हृदयादिन्यासान् कृत्वा 'सीतारामौ तन्मयावत्र पूज्यौ जातान्याभ्यां भुवनानि द्विसप्त। स्थितानि च प्रहितान्येव तेषु ततो रामो मानवोमाययाऽधात्॥ जगत्प्राणायात्मनेऽस्मै नमस्यां नमस्त्वैक्यं प्रवदेत् प्राग्गुणेन'॥ इति साञ्जलिबन्धं पठित्वा (रामतापिन्यां तृतीयोपनिषत्) ततः पारायणं चरेत्। इति सर्वं शुभम्॥

अथ युद्धकाण्डस्य—

अस्य श्रीयुद्धकाण्डमहामन्त्रस्य, विभीषणऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, विधाता देवता, विं बीजम्, नमश्शक्तिः, विधात्रे

इति कीलकम् । विधातृसेवितश्रीरामचन्द्रप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः। विधाता अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । समहादेवः तर्जनीभ्यां नमः । भक्तानामभयप्रदः मध्यमाभ्यां नमः। सर्वदेवप्रीतिकरः अनामिकाभ्यां नमः । भगवान् कनिष्ठिकाभ्यां नमः। भगवत्प्रियः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। एवं हृदयादिन्यासानन्तरं दिग्बन्धः ॥ ध्यानम्—विधिं विधातार महं स्तुवन्तं दशास्यहन्तारमतीव भक्त्या। सर्वामरप्रीतिकरं सुशान्तं वन्दे सदा भूतनयेशभक्तम् ॥ लमित्यादि पञ्चपूजाः । अथ मूलमन्त्रः—विधाता स महादेवो भक्तानामभयप्रदः। सर्वदेवप्रीतिकरो भगवान् भगवत्प्रियः ॥ पुनर्हृदयादिन्यासाः ॥

अथोत्तरकाण्डस्य—

अस्य श्रीमदुत्तरश्रीरामायणमहामन्त्रस्य चतुर्मुखो भगवानृषिः, अनुष्टुप्छन्दः, श्रीरामचन्द्रः परमात्मा देवता। रां बीजम्, नमश्शक्तिः, रामायेति कीलकम्। श्रीरामचन्द्रप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः। दाशरथये अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । सीताकान्ताय तर्जनीभ्यां नमः। धर्मात्मने मध्यमाभ्यां नमः। खरहन्त्रे अनामिकाभ्यां नमः। सुग्रीवमित्राय कनिष्ठिकाभ्यां नमः। दशास्यहन्त्रे करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः। एवं हृदयादिन्यासाः। दिग्बन्धः ॥ ध्यानम्— सुताभ्यां सेव्यमानांघ्रिं मुनिसङ्घैरभिष्टुतम्। यज्ञवेदिगतं रामं ब्रह्मादिस्तुतमाश्रये ॥ लमित्यादिपूजा । अथ मूलमन्त्रः—आदिकाव्यमिदं राम त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्। नह्यन्योऽर्हति काव्यानां यशोभाग्राघवादृते ॥ पुनः हृदयादिन्यासः ॥

एवं न्यासादिकमनुष्ठाय तत इमे प्रार्थनाश्लोकाः पठनीयाः ॥ तथाहि— रामायणमहामन्त्रपठनेन सनातनः । परश्शिवस्सदा रामः प्रीत्या दद्यान्ममेप्सितम् ॥ ब्रह्मविष्णवीश्वरा नित्यं गृहे तिष्ठन्तु मे सदा । आकृष्टा राममन्त्रेण कारुण्यं महदास्थिताः ॥ घुटिकापादुकाद्यष्टसिद्धयो निधयो नव । पार्वती च रमा वाणी मातरस्सन्तु मे गृहे ॥ इति प्रार्थ्य । तत्तन्मतानुसारेण पूर्वपीठिकाश्लोकपठनपूर्वकं श्रीरामायणपारायणं कृत्वा यथासंप्रदायं समाप्त्यामपि मङ्गळश्लोकाः पठनीयाः ॥ इति सर्वं शिवम् ॥

इति श्रीरामोत्सवरत्नाकर रामतापिनी-
रामपटलादिसमुद्धृतः श्रीरामायण-
पारायणक्रमः समाप्तः ॥
श्रीरामश्शरणं मम ॥